CLAUDIO MAGRIS

PRO NEDOSTATEK DŮKAZŮ

Mladá fronta

Pro nedostatek důkazů

Vyšlo také v tištěné verzi

Vyrobeno pro společnost Palmknihy - eReading

MLADÁ FRONTA

Claudio Magris

Pro nedostatek důkazů – e-kniha
Copyright © Mladá fronta, a. s., 2019

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

MLADÁ FRONTA

Claudio Magris

Pro nedostatek důkazů

CLAUDIO MAGRIS
PRO NEDOSTATEK DŮKAZŮ

Přeložila Kateřina Vinšová

Mladá fronta

NON LUOGO A PROCEDERE
Copyright © 2015, Claudio Magris
All rights reserved
Translation © Kateřina Vinšová, 2019

ISBN 978-80-204-4913-9 (tištěná verze)
ISBN 978-80-204-5347-1 (ePUB)
ISBN 978-80-204-5349-5 (Mobi)
ISBN 978-80-204-5348-8 (PDF)

Francescovi a Paolovi

1.

Starší ponorky – nákup, prodej. Ten inzerát se objevil v *Piccolo banditore* 26. října 1963. Zřejmě se ocitl v situaci, kdy až po uši tonul v dluzích, různé veřejné instituce a dokonce i ministerstva ho vodily za nos statisícovými přísliby, lichváři ho drželi pod krkem, pronásledovali ho majitelé pozemků a hangárů, kde přechovával svá letadla a rozbombardované vojenské mosty, a tak byl nucen pokusit se prodat pár zvlášť neskladných kusů, jenže ve chvíli, kdy se už chystal, že je prodá, se ho zase zmocnili jeho démoni a tak se snažil i nakupovat – není jasné, za jaké peníze, ale rozhodně to zkoušel – ponorky, tanky nebo minolovná zařízení.

Mohl by to být začátek, předsálí Muzea, hned jak se vejde dovnitř. Na stěně proti vchodu veliká černá obrazovka, na ní chvějící se nezřetelné linky, v pozadí zvuk tekoucí vody. A ze tmy vystoupí jeho tvář na fotografii z počátku sedmdesátých let. Hlava, která se vynoří z temných vod, horečnaté, bystré oči, nitky potu, kapky vody stékající podél panonských lícních kostí. Uprostřed sálu ponorka, U-Boot c. a k. válečného námořnictva z první světové války, kterou možná zakoupil, nebo kdoví jak ji získal. Starší ponorky – nákup, prodej. Zvučný, vemlouvavý hlas. Převzatý z různých rozhlasových nahrávek Rádia Terst a zručně zpracovaný. Neškodná reklama, která nic nestojí a díky hlasu – nově pospojovanému, a tedy pravému, absolutnímu, žádný náhodně se měnící hlas ve chvíli, kdy dotyčný promlouvá – působí vábivě jako dohazovačovy pobídky z přítmí. Do Muzea by se vstupovalo jako do nočního podniku s neonovými přísliby. To možná není špatný nápad, pomyslela si Luisa. Ovšem chybí tu zlatý hřeb, ta nejžádanější atrakce, o níž všichni mluví, pověstné

zápisníky. Iniciační tajemství, ale bez *dulcis in fundo*, obilný klas, který zasvětí adepta.

Rodina se k věci vyjádřila jednoznačně v dopise zaslaném šéfredaktorovi *Corriere Adriatico*, otištěném na viditelném místě. „... Dovolte nám, jako dědicům, vyjádřit podiv a roztrpčení nad článkem zveřejněným 12. března tohoto roku ve Vašich novinách. Nechápeme, z jakého titulu a jakým právem si dovolujete ohlásit, že i jeho deníky – ty tisíce stránek obsažených v očíslovaných sešitech, se spoustou odkazů a vsuvek – budou spolu s velmi rozsáhlým vojenským materiálem vystaveny v Muzeu, dokumentujícím válku na oslavu míru, v Muzeu, které se ve své bujné, ale vždy uvážlivé představivosti rozhodl nazvat Ares pro Irenu – bůh války jako apoštol míru. Máme pochopitelně radost, že se Nadace, založená okresním a městským úřadem, rozhodla zřídit Muzeum, sen, jemuž zasvětil život, zrenovovat domky, maštale, autoopravnu a dokonce i travnatý, zakrytý prostor bývalé jízdárny. Doufáme, že tentokrát bude projekt zdárně dokončen, vždyť se o něm hovoří už celou věčnost, chystají se programy, dávají se sliby, jako na kolovrátku. Pokud jde však o deníky, ty jsou a zůstanou výlučně majetkem nás, dědiců, třebaže jedna jejich část nám byla fakticky, na základě jakýchsi puntičkářských a nám nepochopitelných byrokraticko-právních kliček dočasně zabavena. To nám však neubírá právo nakládat s nimi podle svého uvážení, pochopitelně nikoli v zájmu našem, nýbrž v zájmu občanů, společnosti, lidstva, a řídit se přitom jeho příkladem, příkladem člověka, který svému poslání, ideálu a velkolepému předsevzetí obětoval vše, kariéru, majetek, zdraví, blahobyt rodiny a nakonec i život.

Jsme připraveni poskytnout tento dar, přenechat ho všem – neboť morální odkaz Muzea patří všem –, dát

k dispozici děla, ponorky, tanky a zbraně všeho druhu, které dlouhá desetiletí sbíral, aby zdokumentoval hrůzy války a nutnost míru. Je ovšem skandální, že žádná veřejná instituce se za celá ta léta nesnažila nalézt vhodný prostor, kde Muzeum zřídit. Nicméně pokud jde o deníky obecně a zvlášť o ty, které tak podivně zmizely a které byly plné cenného, ale také ožehavého materiálu, jak ostatně nejednou zmínil právě Váš *Corriere Adriatico*, jsme si jisti, vážený pane šéfredaktore, že Vaše noviny, vědomy si významu a choulostivosti problému, nebudou…“

Noviny ho místo v rubrice dopisů čtenářů uveřejnily na stránce kultury s pěkným nápadným titulkem i podtitulkem. Na tom nebylo nic divného, že chtěly k případu znovu přitáhnout pozornost. Ten příběh vždycky zapůsobil, především po procesu, po němž, jak už se při procesech stává, zůstalo ještě víc pochyb, než bylo dřív. Luisa odložila noviny na haldu sešitů, zápisníků, listů, lejster, cédéček, dévédéček, s nimiž pracovala, aby utřídila a v případě potřeby doplnila poznámky, které on sám nastínil a které měly objasnit jednotlivé muzejní exponáty, jejich funkci, historii, kdo je vynalezl, která továrna je vyrobila, příběh inženýrů a dělníků, co na nich pracovali, které vojenské jednotky jimi byly vybaveny, v kterých bitvách byly poškozeny, kdo je řídil, kdo je namířil, kdo nabil, kdo zahynul v jejich troskách. Například zařízení na vyhledávání námořních min zamýšlela umístit vedle usměrňovače rtuťových par, připadalo jí, že by tvořily dvojici, smrt pod vodou a smrt ze rtuťových výparů, smrt způsobenou, zažehnanou nebo oddálenou, ale pořád smrt. Smrt k muzeím pasuje. Ke všem, nejenom k Muzeu války. Každá výstava – obrazů, soch, předmětů, přístrojů – je neživé zátiší, a lidé, kteří se tísní v sálech a jako stíny je naplňují a vyprazdňují, se trénují na budoucí pobyt ve věčném muzeu

lidstva, světa, v němž je každý neživým zátiším. Tváře jako ovoce utržené ze stromu a naaranžované na míse. I když vlastně on v tomhle ohledu…

Luisa usedla k počítači v kanceláři, kterou jí přidělili, když ji Nadace pověřila vypracováním projektu Muzea. Jen jednu místnost, zato prostornou, zřízenou v jedné z maštalí. Kancelář uprostřed rozlehlých volných prostor se jí líbila. Jedním oknem viděla několik exponátů provizorně rozmístěných ve velké vedlejší místnosti. Podlouhlé, víceméně válcovité zelenavé zařízení na vyhledávání min připomínalo kapustňáka, toho mořského tvora, který se pohybuje nemotorně, ale tiše, aby dopadl kořist. Venku se toho večera větve dubu ve větru natahovaly k jejímu oknu jako pařáty, chapadla opatřená háky se vymršťovala ze tmy do světla lucerny a s pohupováním se vracela do přítmí, kořist jim zase unikla – kolikrát ještě? Luisa se zachvěla, na okamžik jí připadalo, že cítí léta jako temný vodní sloupec bušící jí do skrání, a ta bolest hlavy ji nesmyslně přiměla myslet na lásku – anebo na její konec, pro ni to beztak vyjde nastejno.

Ta rýha vedle úst, která se nicméně většinou každému líbí, to nebyla doopravdy vráska, ale ona ji občas vnímala jako jizvu. Polibek, hryznutí – začínám být jako on. Jak se tu věčně probírám jeho papíry, až nevím, čí jsem, jak se zabývám jeho kulomety a meči a navíc jsem si navykla brát si večer pár lejster a fotografií domů, a dokud mě spánek nepřemůže, přemýšlet o jejich uspořádání, nakonec začnu věřit, že válka je všechno a každé znaménko že je jizva. Prstem zlehka přejede po ostří meče, prozatím opřeného o stěnu. Na kůži zůstala zřetelná rýha, ale brzy zmizela.

I přes svůj strašlivý konec pravděpodobně nikdy nepoznal jizvy, které každá věc zanechá v srdci. Možná ani neslyšel, jak život s vyceněnými zuby vrčí ve tmě, a ani neviděl tmu,

protože pořád jen koukal na zem, kutal, hledal, objevoval a sbíral ty nesmyslné předměty, monoxyly, střepiny granátů, otlučené ešusy, sluchátka polních telefonů, zploštělé nábojnice, zapalovače granátů. Baterkou si v noci svítil jen na zkypřenou půdu, rozkopané díry, dno krasových dolin, přilbu zrezlou v trávě.

Takhle trávil noci, utrmácený, ale jinak v pořádku, šťastný z těch studených mrtvých věcí, které vyhrabal ze země nebo je dostal od poraženého vojska nebo z odstrojovaných lodí v loděnici. Nevšímal si života, jenž kolem něho šelestí stejně jako kolem všech ostatních a hrozí smrtí a zkázou – žádnou dobrou smrtí, která už je mrtvá a nikomu neublíží, nýbrž nepřetržitým živým umíráním těla a srdce, stále skomíravějším světlem v duši, chladem v kostech vražednějším než plameny, které ho obklopí v jeho poslední hodině v té dlouhé pohodlné rakvi, kterou tam v hale užíval na spaní. Kolem něho neuspořádaně nakupené tanky, raketomety a jatagany, všechno to železné haraburdí z válek, které byly milníky jeho života – tank zkonfiskovaný v roce 1945, tendr, rok výroby 1947, úlomky a konstrukční prvky zničeného otočného mostu Ponte Verde, tvořícího umělou hranici mezi Canal Grande a mořem. A on, sám se svou rakví ve skladišti přeplněném zbraněmi čekajícími na Muzeum, ve skladišti, kde vzplanul požár. Bylo to jen jeho království, nikdo jiný ho neobýval, všichni živí odešli, všichni ti, co brání míru, protože potřebují k životu válku, i doma, v rodině, v posteli. Někdy se stává, pomyslela si Luisa, když si dělala poznámky ohledně toho přístroje na miny, že se člověk probudí o něco dřív, kdy úsvit jen matně proniká žaluziemi, a pokradmu se z jednoho polštáře k druhému, jako z jednoho zákopu k druhému, zahledí na spícího druha. K žádnému útoku nedojde, ale on je stejně ve střehu, v nejistém očekávání palby. Když se ve škole učili

o třicetileté válce, hned jí na mysli vytanula rodina. Ne ta její, to ne… rodina obecně. Pokud jde o ni, zatím ještě nevěděla, jestli nemít vlastní rodinu je dobře, nebo špatně, a proč když na to pomyslí, ucítí na okamžik v srdci prázdnotu.

Usínal v rakvi, zatím ještě nebyl mrtvý, ale tak pokojný a vyrovnaný, jako kdyby už mrtvý byl, jako je teď, kdy se probírám jeho lejstry, a připadá mi, že je to jeho prach, popel ze spáleného těla, který oné noci – vlastně až následujícího rána, když hasiči po mnoha hodinách požár uhasili – jen vyšetřovatelé dokázali rozeznat od popela z dřevěné rakve, která shořela s ním. Možná se bál umírání, ale určitě ne smrti. Mezi těmi džípy, bajonety, šavlemi a šerpami se cítil bezpečně jako mezi sochami a náhrobními kameny na hřbitově, kde meč, který v pozdvižené ruce třímá mramorový rytíř bdící nad hrobem, nikdy nepoklesne, aby ťal. Prý dokonce napsal prezidentovi Spojených států a požádal ho o zaměřovač Norden, co svrhl bombu na Hirošimu.

2.

„Ares pro Irenu aneb Arcana Belli. Totální Muzeum války za nástup míru a dezaktivaci dějin.“ Toto nadnesené pojmenování Muzea, vyskytující se opakovaně v jeho sešitech a v denících – změnit minulost, psal, převrátit čas, udělat z něho jízdu v protisměru –, zamýšlela Luisa promítat na vnitřní stěny Muzea. Pokud ovšem bude vůbec někdy dokončeno. Zatím bylo jen ve stadiu hypotetických úvah, projektu, který jí svěřila Nadace a odbor kultury městské rady a jemuž se snažila dát nějakou podobu. Představovala

si, že by to obrovské množství různorodých předmětů bylo vystaveno v jednotlivých sálech a prostorách komplexu bývalé jízdárny, vymýšlela pořadí exponátů, použití ikon na monitorech, vůdčí myšlenku celé trasy, předměty a příběhy, které se osvobozují jako duchové z Aladinovy lampy.

Jak uspořádat to šílené, extravagantní Muzeum, i když požár zničil kromě jeho ještě extravagantnějšího strůjce značnou část exponátů? Například ten bombastický název nezamýšlela umístit nad vchod, nýbrž ho chtěla promítat uvnitř v sálech blikajícími laserovými paprsky, písmena a slova by se objevovala v různých barvách a neustále by se rozsvěcela a zhasínala. Pro něj byla každá věc znamením, zprávou, a čím víc se blížil ke svému konci, tím víc ohlašovala štěstí. Nic nemohlo udivit, natož polekat někoho, kdo jako on tvrdil, že má „s neočekávaností prorocký vztah". Nález jakéhokoli předmětu, napsal – sumky, pouzdra na revolver – „je neuvěřitelně dobrou předzvěstí a souvisí s příchodem epochy nekonečného dobra, kdy zlo bude zrušeno a u zbraní zbude jen ta část kosmické energie, která má co dělat s jejich krásou a jejich praktičností..."

Kde a jak, ve kterých sálech vystavit tyto poznámky... zvětšit je pomocí projektorů, vsadit je do rámečků, zaznamenat je na média nenápadně umístěná na stěnách a v pravou chvíli je spustit, vypracovat program, trasu spíš duševního než materiálního charakteru, aby se návštěvník stisknutím toho či onoho symbolu na displeji vedle několika obrazovek a různých exponátů mohl v jednotlivých sálech dostat k dalším obrazovým záznamům, seznámit se s dalšími příběhy, které se vážou k danému dělu nebo meči, dostat se k jakémukoli předmětu nebo textu, který ho zajímá? Muzeum jako mobilní hypertext, v němž vše probíhá nebo naopak mizí, ruší se, jako se to pravděpodobně dělo v jeho hlavě?

Nicméně měl možná pravdu, nekonečné dobro existuje, odjakživa. Obklopuje nás – ano, snad i mě, jak tu tak sedím uprostřed toho nepořádku – jako hebký, indigově modrý obláček, který pohltí balonek, co vyklouzl dítěti z rukou. Je to štěstí, jenže dvojrozměrné bytosti, které se plazí po kouli toho míčku, nemůžou zvednout hlavu a pochopit, že existuje i další dimenze – ten obláček, který je obklopuje –, a tak se zoufale vlečou dál. Ona sama, přestože je hezká a štíhlá, není nic jiného než slizká stopa po hlemýždi. Její krásné, dosud černé vlasy ve větru – i to je dědictví po dvou mnohasetletých exilech, které se v ní spojily, potom co překonaly poušť a velké moře – o existenci toho větru nevěděly. Ve stínu, který lampa na psacím stole zavaleném lejstry vrhala na zeď, cítila Luisa, jak jí vlasy splývají na šíji. On zřejmě nějakým způsobem dokázal zvednout hlavu, ucítit vítr z vesmíru, vanoucí z nepředstavitelných výšin pro ty, kdo mají jen šířku a výšku. Z plných plic se nadechl toho lidem neznámého vzduchu, rajského plynu vyvolávajícího veselí. Mimochodem, tvrdil, že vymyslel vědecký systém, jak se živit jenom vzduchem, pomocí nové respirační techniky, která metabolizuje mikroskopické živočichy žijící v každém sebemenším závanu větru a dosud neznámé nutriční látky obsažené v plynech. Ale ne proto, dodával, že jsem na mizině a nechávám se vydržovat manželkou, pocházející ze starého maďarského šlechtického rodu, kterou jsem donutil chodit posluhovat, jak mi bylo nejednou zlomyslně předhazováno, nýbrž proto, že jsem lehký, volný a šťastný.

Temná noc požáru – temná pro justici, pro něj královsky zářivá, táborák svrchovaného vládce, který předvede svou vznešenost tím, že do plamenů hodí všechen svůj majetek a dokonce i své bytí –, byl to božský oheň, závěrečný rudý západ slunce kosmického eonu zla, války, zabíjení. Možná

ani netrpěl v té své rakvi, v níž spával s německou železnou přilbou na hlavě a samurajskou maskou na obličeji, pravděpodobně se ve spánku zadusil kouřem, ještě než mu plameny stačily ublížit.

V terminologii jím navrhované globální reformy slovníku – rigorózně objasněné a roztříděné v jeho nedokončeném DUSu, Definitivním univerzálním slovníku – vstoupil té noci do „invertoru", jak zní správný výraz, jímž se měl nahradit běžný a pouze přibližný výraz „smrt". Jeho nová lexikografická práce zůstala ve stadiu rozpracovanosti rukou psaných termínů, přerušená vytrženou stránkou u písmene M, přesněji u hesla „mulvaceo", u něhož chybělo vysvětlení, stejně jako chybělo celé pokračování. Když Luisu pověřili vypracováním projektu Muzea, uvažovala o tom, že by materiál slovníku, který dospěl k tomuto slovu, uspořádala do posuvných tabulek, v nichž by se na okamžik stará odflinknutá slova propojila s novými výrazy, jejichž precizně vymezený význam nepřipouští žádné lakuny, načež by stará slova zmizela, ta nápadná písmena by zhasla a tma by je pohltila i s jejich starými zmatenými významy. Heslo „smrt" – LA MORTE – promítané velkými rudými písmeny na stěnu proti návštěvníkovi vstupujícímu do sálu č. 3 by se mělo ukázat jen jako hloupá a okamžitě napravená tisková chyba: L'AMOR (s. 27 nedokončeného rukopisu slovníku), přičemž ono TE na konci mělo pouze naznačovat, že jde o lásku „k tobě".

Smrt neexistuje, vysvětloval, je to pouze invertor, přístroj, který prostě jen obrátí život naruby jako rukavici, stačí nechat čas plynout opačným směrem a všechno se nám vrátí. Čas nalezený, triumf lásky – AMOR. Lásky ke komu? K tobě, ke všem.

U muzejních exponátů, které dští oheň, tanky a děla a další, by se podle záměru jejich neúnavného sběratele mělo

nakonec ukázat, že jsou to jen pomíjivé, šalebné obrazy, jen tíseň z noční můry, kterou lze zaplašit, film promítaný pozpátku, začínající smrtí a zkázou a končící šťastnými a usměvavými lidmi – kteří před chvílí byli rozmetáni, rozdrceni nebo probodnuti –, aby z toho jasně vyplynulo, že smrt, každá smrt přichází před životem a ne po něm. Vážená paní doktorko Brooksová, řekl jí jednou, Mojžíš napsal Pentateuch, prvních pět knih Bible, a v páté vylíčil svou smrt na hoře Nebó v moábské zemi. Okamžik jeho smrti předchází tedy okamžiku, kdy o ní vypráví. Není tu žádné před ani potom, vážená paní doktorko, čas je jako prostor, člověk míří na západ, pořád dál na západ, až dojde na východ od místa, odkud vyšel. Na východ od ráje…

To jí řekl při jejich prvním setkání, když se Nadace rozhodla financovat projekt Muzea – pro tuto chvíli jenom projekt, později se uvidí. Zatím zůstane ta změť předmětů nakupená v několika velkých kůlnách a na jednom rozlehlém prázdném prostranství u jízdárny. Radili jí, ať ho nijak zvlášť nepodporuje, spíš ho měla brzdit, aby se nerozptyloval od práce. Tu ostatně brzy přerušila jeho smrt a ona se k ní vrátila až po letech, když ve městě několik útočných článků v místním deníku znovu zažehlo zájem o tohoto muže a jeho velkolepý záměr – především pak o jeho zápisníky, které záhadně zmizely – a když se sehnaly nové finance. Ale ještě dlouho před jeho smrtí jejich schůzky neočekávaně prořídly, on, který byl zpočátku tak dotěrný a neodbytný, se už skoro neukazoval, jako kdyby se nadchl pro něco jiného. Bylo divné, že se tak náhle vypařil, i když jí to usnadňovalo práci, protože nad sebou neměla bič.

Ty zbraně se domnívaly, a taky se tím chlubily a vytrubovaly to do světa, že všechno, co budou mít na dostřel, dokážou zničit, smést z povrchu země, ale navzdory tomu byl

voják, který šlápl na minu, jen odmrštěn na druhou stranu obrazovky, a tam všechno začalo znovu, vojákovi se vrátil život, který z něho už vyprchal, kocovina ze včerejší pitky s kamarády z pluku, předvčerejší večer na břehu neuvěřitelně fialového moře, ústa líbaná před mnoha lety, zkomolená slova dítěte, které začíná mluvit. Jsou to chudáci blázniví, když si namlouvají, že můžou zabíjet a ničit. Je to jako si myslet, že když se zhasne, navždy zmizí všechny věci, které jsou ve tmě neviditelné. Například, psal v jednom ze svých zápisníků, by se mohl nejdřív promítnout obraz rozlehlého sálu se všemi předměty, pak ukázat obraz velkého požáru, který všechno zničí a zanechá místnost prázdnou, až se znovu rozsvítí světla a místnost je opět plná věcí, nedotčená, resuscitovaná, protože nikdy nezemřela. To by nebyl špatný nápad.

V každém případě on se plamenů prostě nebál, jako můra, která se nebojí světla, vlétne do něho a shoří, ale možná se právě v tu chvíli zrodí, víc než když se vylíhla z housenky. Při jedné z prvních příležitostí, kdy se s ním Luisa setkala, se nejspíš chtěl blýsknout svou vzdělaností, a tak začal pompézně německy deklamovat verše přívětivé nostalgie, *keine Ferne macht dich schwierig, kommst geflogen und gebannt*, žádná dálka nebrání ti, přilétls v letu zmámeném; motýl, světlem zpit, jež svítí, padáš, sžehnut plamenem.

3.

Možná – ale jsou to jen dohady – při požáru haly shořely i ty písemnosti, které marně ukrýval kdovíkde, které tak vzrušovaly jeho dědice, a nejen je,

a které jako jediné z nespočtu zápisníků záhadně zmizely. Papíry, na nichž měl prý poznamenané nápisy z vězeňských stěn a záchodů, které tam zanechali trestanci těsně před smrtí, také uhořením, v nacistické kremační peci v Risieře, jediné v Itálii, právě v Terstu. Ty stěny s hypotetickými jmény na nich napsanými pak byly v poklidných dobách přebíleny. Po válce přichází mír, a ten má i bílou barvu náhrobku, náhrobků nabílených v srdci.

Ale on ty nápisy zřejmě viděl ještě předtím a opsal si je, nebo aspoň některé, včetně jmen, jak se šeptalo, jmen odporných, zato vysoce postavených kolaborantů nebo přinejmenším blízkých přátel katanů. Jmen, která vyryly do stěn na špinavých latrínách oběti na prahu smrti a pak je odstranilo vápno – bílé nehašené vápno, nevinné a naleptávající živé maso – a později je zřejmě podruhé odstranil požár v jeho skladišti, ničivý oheň, který očistí od každé špíny a vrátí falešnou nevinnost té nejodpornější a nejpodlejší hanebnosti, ničemům, kteří jsou už navždy v bezpečí, protože jejich jména rozežralo vápno nebo se proměnila v popel, už nejsou čitelná pro lidské soudce, pro státního zástupce, který musel pro nedostatek důkazů uzavřít vyšetřování zločinů v Risieře. Nejsou možná čitelná ani pro nejvyšší soudce, kteří přišli o veškeré hmotné důkazy, a určitě nejsou čitelná pro potomky těch nesouzených vrahů, co ani netuší, že ta jména kdysi rozežralo vápno nebo je strávil oheň. Dokonce jsou hrdí, že podědili úctyhodná jména svých otců, kteří je nosili i v dobách, kdy je na zdi psaly oběti – které oni sami nejspíš dovedli k strašlivé smrti, nebo té smrti jen přihlíželi, rozhodně nijak nenarušila jejich netečnost. Jména odstraněná a tedy navždy uctívaná.

Nicméně není špatné, myslela si Luisa, že si – jak usuzovala podle dopisu v novinách a také podle prohlášení

místopředsedy Nadace doktora Pezzla – někdo myslí nebo se obává, že je část těch nebezpečných dokumentů pořád ještě v oběhu. Tím líp, *timor Domini initium sapientiae*. Konečně se k nevoli mnohých začíná mluvit o té hanbě, o staré terstské továrně na rýži, kde nacisti povraždili nebo poslali na smrt tisíce lidí za všeobecného mlčení, které pokračovalo i po válce. A to částečně i zásluhou tvrdošíjnosti toho výjimečného muže, jeho maniakálního bádání, v tomto případě však vedeného osvíceným nadšením proroka rozhněvaného na svůj mrzký lid a požadujícího, aby na hanebnost bylo poukázáno. Doktor Pezzl v reakci na jeden z četných příspěvků v *Corriere Adriatico* kupříkladu napsal, že „možná není namístě informovat o těchto denících, dokud nebudou roztříděny a katalogizovány, nebo aspoň jejich dochovaná část, a dokud nebude zváženo, zda je vůbec vhodné případné odtajnění některých výňatků choulostivého rázu, zda na to není ještě příliš brzy…“

Příliš brzy pro koho? Spíš příliš pozdě, rozhodně pro něj, který už není mezi námi – a určitě je mu líp, uvážíme-li, jakým způsobem žil, i když kdoví… V každém případě příliš pozdě pro ty, kteří měli celá léta na to, umýt si ruce umazané od krve nebo špínou z jiných rukou, ještě víc umazaných od krve, které tak srdečně tiskli za nacistické okupace. Příliš pozdě už proto, že po tolika letech i oni, se svými jmény zabílenými na zdech Risiery nebo spálenými té noci v hangáru, odešli na věčnost, rozhodně aspoň mnozí z nich. Nebyly to už děti ani tenkrát v posledních měsících války, a tak byl i nad nimi vykonán trest smrti, ať byli vinní, nebo ne. Spravedlnost, přinejmenším ta hrdelní, je stejná pro všechny.

4.

Pro začátek by se dala v Muzeu, řekněme třeba v maštalích bývalé jízdárny, vytapetovat stěna bílými listy papíru, aby bylo zřejmé, že tu něco chybí, že tu dokonce chybí to nejdůležitější... A hned potom, na zdůraznění kontrastu a znepokojivé nepřítomnosti zápisníků, vystavit všechny písemnosti a nespočetné předměty, i ty bezvýznamné, které sbíral od svých osmi let, vytržené stránky ze sešitů, papírové ubrousky, použité obálky – jedna adresovaná otci, ale prázdná, jen na zadní straně je vytištěno jméno odesílatele, Import-export Tergeste. Taky je tam lístek a na něm stojí: Dnes jsem se zeptal otce: „Tati, kdo je to ‚já'? „To jsi ty," odpověděl mi. To mě zklamalo.

Luisa si říkala, jestli by se nemělo vyjít od tohohle lístku, možná protože si vzpomněla, jak tenkrát, když jí zarecitoval Goethovo čtyřverší o motýlu, který vletí do plamene, dodal: „Jediná věc, která se mi nelíbí na té podivuhodné básni – naučte se ji nazpaměť, paní doktorko, básně, ty skutečné, se člověk učí nazpaměť, ty, co se naučit nedají, nejsou pravé básně –, jediná věc, která se mi nelíbí, je to tykání, nejdřív motýlovi a pak dokonce čtenáři. Co si to dovoluje, kdo si myslí, že je? Pokud jde o mě, neznám dost důvěrně ani sám sebe, abych si tykal. Natož abych říkal ‚já'. Slyšela jste mě někdy říct to slovo? To by bylo neslušné. Navíc před dámou... Kdežto třetí osoba je v pořádku, nemá nic společného s tím, co děláme my, on může být kdokoli, třeba trafikant ze stánku tamhle na té třídě. Prodává noviny, to je v pořádku, nijak zvlášť se nás to netýká. Ale hlavně válka, což je vážná věc, by měla mít co nejmíň společného s mým ‚já', s tím nadutým odmítačem vojenské služby a zběhem z bitevního pole.

Mistři válečného umění nikdy neříkají ‚já', počínaje prvním a největším ze všech, Sun-c', což je možná Sun Wu nebo někdo jiný neboli nikdo, blíže neurčený Mistr, který promlouvá za mnohé jiné mistry a který skutečně každý svůj projev začíná slovy ‚A Mistr Sun pravil…'

Oslovujme se tedy, prosím, vždycky ‚on', i když mluvíme sami se sebou. V zásadě je to stejné jako vykání, které používají všichni… ‚Ty' přijde, až si uvědomíme, že byla zrušena smrt – LA MORTE, že přešla v lásku – L'AMOR, v lásku k tobě – TE."

5.

Luisa se ještě nerozhodla, co s různými nálezy, s dopisy, od něho nebo od příbuzných a známých, s nesourodými poznámkami, s deníky z doby dospívání nebo z posledních měsíců, někdy jen s jednotlivými lístky počmáranými pár slovy nečitelným písmem, které teprve začínala luštit a které bylo třeba opsat, aby se dostaly i k návštěvníkům Muzea, jestli je vystavit ve vitrínkách nebo předvést na digitálních obrazovkách. S předměty – děly, náklaďáky, asagáji – to bylo snazší, už jejich pochmurná rezavá přítomnost mluvila sama za sebe, stejně jako byl výmluvný život (a častěji jeho konec) muže, který zacházel s plamenometem nebo s kulometem, spal v kabině obrněného vozu nebo vystrčil hlavu z věže tanku, což bylo obvykle to poslední, co udělal. Připomínat, líčit životy a smrti – tohle slovo by se mu ovšem nelíbilo – spojené s letadlem zasaženým ve vzduchu, s puškou přiloženou k líci nebo upuštěnou na zem. To byla

možná ta nejlehčí stránka její práce, vybrat exponát nebo exponáty do jednotlivých sálů, rozhodnout, které budou vystaveny reálně a které se naopak – vzhledem k vysokému počtu nebylo fyzicky pro všechny místo – objeví po kliknutí jen na displeji. Stisknout tlačítko je snadné, ale přichystat svět tak, aby v něm to tlačítko fungovalo jako stará dobrá Aladinova lampa… A potom udělat popisky, zrekonstruovat příběh toho, kdo nastoupil do letadla nebo namířil dělo.

Ale jak vystavit písemnosti, ty nesouvislé poznámky, dopisy nebo jejich části… Například dopis, který dostala ona sama od jedné jeho příbuzné, sestřenice Ines, žijící v Udine. „On si vždycky všechno zapisoval, neustále si dělal poznámky. To je to jediné, co celý život dělal… Naposledy jsem ho viděla čtyři dny před jeho smrtí, přijel mě do Udine navštívit. Během oběda občas vytáhl z tašky tlustý balík papírů a pár zápisníků, jako by se chtěl ujistit, že je pořád ještě má, a pak to všechno zase uložil do tašky. Půl hodiny potom co odešel, aby se vrátil do Terstu, byl najednou zpátky, celý rozčílený, a začal hledat všude možně, pod stolem, na nočním stolku u postele, kde si chvilku zdříml. Zapomněl si tady tašku a nedal pokoj, dokud jsem mu ji nenašla. Jak ji tak neustále otvíral a zavíral, pokaždé ji položil někam jinam, až skončila pod pohovkou. Je to důležité, řekl, moc důležité… všechno je samozřejmě důležité, sebemenší podrobnost… detaily, nicotnosti… Zdálo se, že mluví sám pro sebe, a pak ve spěchu odešel… Potom jsem ho už neviděla, protože o čtyři dny později…“

6.

Shořely tu noc i písemnosti? A co když měly shořet právě ty, co když byl požár založen jen proto, aby spálil potrhané zápisníky i se vším, co v nich měl napsáno… Vypráví se, že kdysi dávno koupil jeden rytíř zámek jen proto, že si jeho dáma přála růži, která kvetla na parapetu okénka toho zámku, tak proč by někdo nemohl podpálit celý areál, aby zničil balík papírů, a pokud při tom zemřel i člověk, který se bez nich nehnul na krok, co se dá dělat, to je vedlejší účinek. A co když ty písemnosti pořád ještě někde jsou, po tolika letech celé ohlodané a zpráchnivělé…? Ale třeba jsou ještě čitelné.

Luisa ty myšlenky podrážděně zaplašila. Je tady, aby pracovala, a ne aby se nechala unášet nějakými výplody fantazie, kotouči dýmu, které nevykreslují žádný obraz. Zapálila si cigaretu a znovu usedla k počítači. Kouř vystoupal kuželem světla od stolní lampy, promítl na stěnu stín husté kštice, který se v plavém světle vzdušně rozpouštěl jako krátké léto na okrové zdi. Letní časy trávené u moře, když byla malá, s otcem, jen oni dva. Teprve později pochopila, proč s nimi matka nikdy nechtěla k moři. Letní časy plné slunce a moře, ryby odjakživa požírají jiné ryby a není to tak dávno, co se tady nad terstským mořem vznášel a rozpouštěl smrdutý kouř spáleného masa, který přicházel z města, ale to holčička neví, nikdo to neví, ty oslňující a šťastné odlesky na moři jsou Májin závoj zakrývající krev, kouř a všechnu bolest.

7.

Ano, to by šlo. Karta se životopisnými údaji ve vitrínce nalevo, hned u vchodu do druhého sálu spolu s krátkým videem, sestřihem jeho různých prohlášení – v rozhlase, párkrát i v televizi –, a cévéčka, která sepsal sám do žádostí o finanční podporu, rozesílaných různým veřejným i soukromým institucím. Pocházel z rodiny, jejíž původ byl *österreichisch-hispano-böhmisch*, hlásil z obrazovky s patosem, zatímco mu z koutků úst stékalo trochu slin mísících se s kapkami studeného potu, který se mu trvale perlil na obličeji, načež se ztratil v objasňování jednotlivých výrazů, především pak slova *böhmisch*, které nemusí znamenat český, ne nutně a ne vždy. Může taky znamenat německý ve významu německý z Čech. *Deutschböhme*, *Wir Deutschen aus Böhmen*, my Němci z Čech. „Takové už bylo Rakousko-Uhersko," vysvětloval, „byl v něm celý svět, *Tout-Monde*, AEIOU, *Austrie est imperare orbi universo*, *Austria erit in orbe ultima*, rakouské slunce nikdy nezapadá, vždy zase někde vyjde. Celé věky jsme, jsem ve službách mocnářství, Habsburků španělských a rakouských a českých, španělské galeony brázdí oceány a koňská pošta Thurn-Taxisů, pánů z Duina, převeze dopis z Vídně do Madridu za tři dny. Chybí celá galeona, potopená i se španělskou Neporazitelnou Armadou. Muzeum ji bude mít, musí ji mít, tu námořní pevnost, co leží na dně moře – a co stála tolik peněz a byla stejně zbytečná jako létající pevnosti za druhé světové války, vysílané shazovat bomby, které vybuchovaly nad městy, a vybuchující po zásahu stejně jako ty bomby…"

Narodil se v Gradisce – v korunní zemi zvané Okněžněné panství Gorice a Gradišky, která Františku Josefovi poskytla

jeden z jeho šestatřiceti oficiálních titulů – v menším zchátralém paláci, ovšem z konce patnáctého století, který zakoupil jeho dědeček Egon, takto admirál. Tuto hodnost po pravdě řečeno získal až před penzí, nicméně v útlém mládí se vyznamenal jako námořní poručík v bitvě u Visu, během níž, jak se praví v chvalořeči na admirála Tegetthoffa – právě Tegetthoff si povšiml jeho odvahy tam dole v dalmatských vodách a navrhl ho na menší vyznamenání –, železné hlavy velící dubovým lodím porazily železné lodě řízené dubovými hlavami, jinými slovy kaiserliche Kriegsmarine, v té době ještě sestávající výlučně z plachetnic, rozdrtila italské pancéřované motorové lodě. V podstatě šlo o rodinné spory, vždyť železné hlavy, to byli italští námořníci z Benátek a Lošinje, a dubové italští námořníci z Janova nebo Ancony. Doma, když byl malý, napsal, se děti nechávaly hrát si na námořní bitvu u Visu a on si celý den hrál tak vytrvale, až mu prý ty hry – loďky potopené v zahradním jezírku, vojáčci z lepenky, kteří se rozmočili ve vodě – otevřely oči, že je potřeba válku zrušit.

8.

Nebude nutné přikládat velkou váhu a tedy poskytnout zbytečně velký prostor životopisným údajům o autorovi, pravilo se v poznámce psané jeho rukou, kterou jí kdysi předal osobně. Správně bych vám, vlastně spíš jim – pokračovala poznámka – měl připravit podklady v náležité formě. Ti, kteří budou pomáhat s uspořádáním Muzea a těchto písemností, je budou muset roztřídit, zčásti

i přepsat, aby byly texty jasnější, toho jsem si vědom, takže podklady, kde se popisuje a oslavuje mé dílo, budou také a vlastně především jejich dílem. Umění války nemá jen jednoho autora, má jich víc. I když si myslím, bez nějaké domýšlivosti, že… ale na tom nesejde. Dál používám konvenční gramatické formy a časy nedávající smysl, přítomný čas, který jen co tu je, už tu není, a tudíž neexistuje, a budoucí čas, který není nikdy. Omlouvám se za to, ale nechci nikomu způsobit potíže a už vůbec ne vám, paní doktorko Brooksová, která jste myslím pochopila, co znamená pracovat pro Muzeum.

Když jsme v invertoru, přestanou gramatické časy existovat, fungují jenom jako floskule, jako vycpávky, aby člověk získal čas, když neví, co říct. Na počátku bylo slovo, ale kdo říká, že to muselo být sloveso. Například poznámky ohledně dětství bychom mohli umístit – umístíme, umístili jsme, vy umístíte, vážená paní doktorko – na nejrůznějších místech. Stejně nemají velký význam. V Muzeu mají být důležité předměty, věci, vrtulníky, toulce, kulomety, které taky nemají ponětí o slovesných časech. Chápu, že on – to znamená já – může vzbuzovat sympatie, a mám z toho radost, ale o mě tady nejde.

Vlastně jsem si to rozmyslel, paní doktorko. Prosím vás, když bude opravdu nutné použít slovesnou osobu, tak vzhledem k tomu, že ještě nejste v invertoru, používejte vždy a bez váhání první osobu singuláru. Vím, že to není zrovna slušné, už jsem to i říkal, ale v jistých případech – alespoň prozatím, později to bude jiné – se bez toho neobejdeme. Když se zmiňuju, že jako kluk věčně střílím z malého dřevěného děla, opište mou větu doslova a nestarejte se o to, jestli je rozumět, kdo střílel nebo kdo střílí. Všechny děti říkají pořád „já“, když mluví o svých hrách, vlastně všichni říkají „já“, když mluví. „Já“ je každý, je to nejobecnější a nejmíň osobní

zájmeno, neoznačuje nikoho. Proto je možné ho beze studu užívat. Mám dojem, že vzhledem k mým opravám, kaňkám a škrtům, kvůli nimž jsou ty poznámky téměř nečitelné, já vím, je vy budete muset opsat, zkrátka je napíšete, a tedy to budete nebo to jste vy, kdo je píše, jsou vaše.

9.

Jako kluk jsem rád střílel z malého dřevěného děla. Byly to pěkné bitvy na zahradním jezírku. Je hezké zasáhnout a nechat padnout, a ještě hezčí nechat padnout do vody. Lodě a lidi jdou ke dnu, zmizí. Už není nic vidět, jen čarovné vody, které jsou taky jedna velká rakev, ještě jeden výstřel a jde se domů, bude to poslední bitva, poslední válka a dost, ale tuhle ještě dokončíme. Válka, radost z ničení musí být samozřejmě uťata u kořene, je třeba useknout ruku, která šermuje jílcem nebo střílí z děla. Potom ji sebereme a uložíme do vitrínky v Muzeu, už tam jedna je, kostra ruky jistého hulána, svírající služební šavli důstojníků 3. pluku, pěkná vyschlá ruka, hezký podzimní list. I ten Leonardo da Vinci – pokračovala poznámka –, jehož bysta zdobila dvůr jejich paláce v Gradisce, to nemohl zůstat u malování hor zmodralých v hustém vzduchu a musel navrhnout pro Gradiscu ty důmyslné stroje na obranu před Turky? Složité klece ze dřeva a ze železa, ukryté pod vodou a na dně Isonza, tak aby ve chvíli, kdy turecká pěchota i jízda budou překračovat řeku, ty obrovité pasti sklaply a uvěznily muže i koně a kopyta hrabající mezi břity a provazy, a pak se ta obrovská bedna vynoří z řeky jako jakýsi pranýř, jako velikánská hračka s živou kořistí

uvnitř, se zvířaty bušícími do tyčí. Isonzo má nejkrásnější barvu na světě, vodově zelenou, zrudlou krví proudící z té klece a od spousty další krve o mnoho let později. Z města se mezitím ta propletená těla snadno zasáhnou šípy.

Bravo, Leonardo, úsměv Mony Lisy ve službách smrti, nevýslovný poklid zabíjení a vůle k zabíjení. Já taky, pomyslela si Luisa, když přepsala a zařadila tuhle stránku, taky dělám to samé, když rybařím, jedno jestli na řece nebo na blízkém moři, nebe rozzářené sluncem a odrazem vody je jako světlo pocitu štěstí, jako široký úsměv. Ryba se zakousne, udice jí protrhne žábry, rybář se spokojeně usmívá. Když se to tak vezme, měl pravdu, život je válka, poznámky to říkají jasně. „Jediné, co se dá udělat, je přenést to všechno do muzea, kde už válka není, protože tam není život. V pěti letech jsem byl vědec a v devíti vynálezce, v šestnácti jsem vymýšlel, včetně konkrétních projektů, strašlivé, fantastické zbraně, ale rozhodl jsem se, že tyto modely zveřejním, teprve až na světě nebudou války a ty zbraně budou neškodné a bezúčelné. Je třeba, aby život – celý život, každá věc – byl zbytečný, nepoužitelný. Užitná hodnota je vždycky nějakým způsobem hodnotou vražednou. Ulomit kopí, nechat zrezivět pušky, vyrábět tlustší ostří, aby život, který je tak jako tak ostrý, už neřezal."

10.

Lepší bude nevystavit celý životopis najednou, raději ho rozdělí na části, které budou následovat po sobě v různých sálech Muzea – dětství, mládí, válka, poválečné

období a smrt. I když na tu on nevěřil a považoval by to za logicko-lingvistickou chybu, jak vyplývá z jeho DUSu. Anebo jít rovnou k jádru věci, jak se sluší u epické básně, u níž, je-li všechno v pořádku, pozná člověk začátek až někde v polovině, kdy už se blíží ke konci. Ostatně jako v životě, a nejenom když se po mnoha letech náhodou dozvíš, co ti tajně za zády provedl manžel. Nemuselo by to tak být, kdyby například nic neprovedl nebo ti to hned řekl, téměř v reálném čase, což je možná ještě horší.

Ale o sobě se všechno dozvíš až později: jaká jsi byla jako malá v dobách, na které si nemůžeš pamatovat, jak se seznámili tvoji rodiče, jak bylo zbořeno ghetto tenkrát, když ještě na světě nebyli ani tvoje babička a dědeček a možná ani prababička a pradědeček. Muzeum by měla být i změť věcí z dřívějška a věcí pozdějších, stejně jako předměty, které vystavuje a o nichž vypráví. Přesto by bylo hezké moct začít od začátku jako Tóra. Na počátku Bůh stvořil nebe a zemi. Od samého začátku, nebo skoro, protože, zdá se, tu už byly Tohu a Bohu, Chaos a Prázdnota, ty nesmí nikdy chybět a člověku brání do něčeho se doopravdy pustit, do nějakého příběhu. O něm se ale například začít dalo, i proti jeho vůli, když už ne jeho narozením – nebo přísně vzato dobou o devět měsíců dřív, kdy příběh ve skutečnosti začíná –, tak aspoň jeho dětstvím, mládím, o nichž se, i když uspěchaně a zadýchaně, vypráví v jeho zápisnících.

11.

Právě vojáčci mě přivedli na myšlenku, že je třeba válku zrušit a že jediný způsob, jak toho dosáhnout, je hrát si na válku. Hrát si na ni, aby se nevedla, vojáčci proti vojáčkům. Ty nejkrásnější prodával pan Popel, v Terstu, kam jsme se přestěhovali. Četa černých pruských husarů se šňůrami – velkolepá práce, dokonalé zlacené sponky opasků na černých kabátcích, s kalpaky a šavlemi přesně stejnými, jako nosí opravdoví husaři. Možná mi je sám daroval, když jsme jednou zašli do jeho krámku, nepamatuju se přesně. Maminka často dávala dárky tatínkovi, ale mně moc ne. To pan Popel dával dárky všem. Myslíš, že jsem Popel? říkalo se v Terstu, když někdo chtěl po někom nemožné. Staré Město svítí světly všemi, / když Popel, pan Popel chodí ulicemi, / a kluci na něj včera jako dnes / pokřikujou, že jsou bez peněz.

Pan Popel rozdával, co mohl, všem. Když se procházel po Reně, tedy po Starém Městě, se svým dlouhým bílým plnovousem, dával nám klukům ovoce a sladkosti. A taky hračky. V tom krámku prodávala jeho žena, neustále s kloboukem na hlavě, i vlnu na výšivky. Stál na Corsu, ale on chodil na Staré Město hlavně proto, aby donesl něco dětem z chudobince a aby zaplatil oběd hladovým v jídelně na Via del Trionfo. Mně dal jednou luk: „Je od Indiánů," řekl mi, „od těch, co žijou v amazonských pralesích, kde je kvůli horku a mlze a vlhku pořád šero."

Proč nebyl mým otcem, nebo aspoň dědečkem? „Pořádně se najíst a dát pořádně najíst," říkával. „Hlavně se nebát a neubližovat." Jeho krámek, to bylo divadlo, svět. Vojáčci, hadroví sloni, rozesmáté a zadumané panenky, vzduchovky, opasky, dřevěné nebo gumové šavle, děla střílející látkové

koule velké jako vejce, které nikomu neublíží. Zbraně u něho byly poslušné, vypulírované a blyštivé. Hrát si na válku, aby se válka nevedla… jenže pak – i ta panenka… Oči, pamatuju si její oči. Žádné obvyklé vodově modré oči, přes něž se sklápí růžová víčka. Žlutozelené skleněné oči jako u vycpané sovy. Kočičí oči. Rozzářily se, když na ně dopadlo světlo, tajuplně a krutě se třpytily ve tmě. Darovala mi ji maminka, vždycky mi dávala hračky pro holky, nechala mi i narůst dlouhé vlasy, existuje fotka, na které není jasné, kdo jsem já a kdo moje sestřenice.

Rád jsem tu panenku kolébal proti světlu. Když se zadívala vzhůru, oči jí zaplály jako zlaté mince v plamenech, a když jsem jí hlavu sklopil, potemněly a zmizely. Líbilo se mi posadit panenku doprostřed a černé husary rozestavět kolem ní. Aby ji chránili, uctívali a poslouchali. Byla o tolik větší než oni, jako matka, která tě dokáže vzít do náruče i s tvojí puškou nebo tě nosit v břiše a vypustit tě ven, kdy se jí zachce, nebo ti třeba dát přes zadek. Ale to panenka nikdy neudělala, i když měla velké baculaté ruce. Byla hodná a měla laskavé, zelenozlaté oči a já rád poslouchal, co mi nakazuje, stejně jako ti malí husaři. Vojáci rádi uposlechnou rozkazu, je to jejich povolání. Občas jsem vzal velitele – majora, jak se dalo poznat podle hodnosti na náramenících –, dal jsem jí ho k růžové, ale i trochu začernalé nožce zaprášené od toho, jak jsem ji nechával chodit bosky po vlhké hlíně na zahrádce, a on jí líbal chodidlo, jeho mohutné kníry ji možná píchaly nebo lechtaly, možná se jí to líbilo a mně se to líbilo taky. Velitelem jsem ve skutečnosti byl já, ten husar byl jen mým zástupcem. Bylo mi tak dobře, jak jsem tam seděl na zemi stejně jako ona, měl jsem rád i její pohrdlivou netečnost. Když jsem jí zkusil zaklonit hlavu a otočit ji ke mně, odvrátila zrak, oči se znenadání dívaly jinam. Ale to bylo v pořádku.

Potom se, nevím proč, všechno změnilo. Ty otupělé husary, kteří si vůbec neuvědomovali, jaká je to čest a jaké štěstí být v jejích službách, jsem musel nakopnout, aby se dali na pochod, a u ní se taky něco porouchalo. Už si mě nevšímala, když jsem ji vzal do náruče nebo ji usadil mezi vojáky. Pořád se dívala jinam. Kdyby aspoň byla krutá, kdyby mě těmi věčně pootevřenými ústy kousla, bylo by to lepší než polibek. Zkrátka mě ignorovala, a tak jsem poslal husary do války, tam je jejich místo a tam se na žádnou panenku nemyslí. Ale jak to, že zpočátku byli všichni tak hodní, oni a ona taky? Možná to bylo zásluhou pana Popela a jeho krámku, kde byla každá věc prodchnuta laskavostí a něhou.

Mít tak ten krámek, nepotřeboval bych Muzeum. Tam se dalo přijít a na všechno si sáhnout, třeba i vystřelit látkovou kouli do čenichu hadrového medvěda, který se ani nepohnul, pan Popel rád nechával děti, aby si pohrály. U něho v krámku se našlo všechno: norimberské skleněné koule na Vánoce, které odrážely světla a stíny, a pod stromečkem velký betlém se spoustou pastýřů a králů – tři jsou málo, říkával a přidal pár mouřenínských Kašparů v sedle velbloudů. Pak vzal černé husary, ty tam dáme taky, aspoň je to naučí být hodní a pochopí, že válka je jen hra, jinak je to hrozná hloupost.

Když strojil vánoční stromek, zaplétaly se mu husté bílé vousy mezi větévky, byly jako sníh, dobrý hebký, hřejivý sníh – líbilo by se mi být pod takovým sněhem. Měl tam všechno a uměl opravit každou hračku, která se rozbila, připevnit hlavu, přilepit nohu… Kdyby tak šlo spravit tu panenku, co se pochroumala – přišroubovat utrženou růžovou paži, pořádně zasadit dva skleněné knoflíky do očních důlků… Pan Popel by to určitě dokázal, byl kouzelník. Ale bez něho… Jsme snad tady u pana Popela? U toho hodného Němce byly Vánoce pořád. *Stille Nacht*, *heilige Nacht* – a můj pes Poldo mi

skákal do náruče, olizoval mi tvář a šťastně zavíral oči a pan Popel mu dával kousek šunky, kterou měl na poličce. Já se díval na panenku a na černé husary, dokud tam ještě byli. Bylo by lepší, kdyby tam zůstali. I pan Popel na mě koukal, občas taky tak trochu zmatený jako já…

Je to tak divné, že už tu není, zdálo se, že tu bude navěky, jako strom, jako les loděk pohupujících se o kus dál na moři. Na Starém Městě se z komínů nekouří / umřel pan Popel / ten dobrák od kosti / kdo nám teď budeme rozdávat sladkosti. I ty dva skleněné knoflíky ve tváři panenky v přítmí domu pohasly a potemněly. Někdy mi připadaly prázdné, jako později oči kočičí mumie v podzemí Starého Města. A tak jsem přestal seřazovat husary na pěknou mírovou přehlídku, místo toho jsem je dával do loďky na jezírku nebo jsem je stavěl někam jinam a nutil jsem je střílet po sobě a padat do vody, a i když jsem je vlastně postřílel já, vyšlo to nastejno, jako ve válce. Ale nebyl jsem smutný.

12.

Když se rodina přestěhovala do Terstu, zapsal se na Lodní školu – „třebaže nesnášel moře“. Jako žák nijak nevynikal. Když měl za úkol napsat o dopravě v terstském přístavu, posoudila profesorka Venassiová jeho práci jako dobře napsanou – pěkná italština, prohlásila –, ale mimo téma, jelikož se téměř výhradně soustředil na námořní přepravu vojenského materiálu, která tam prakticky neexistovala. Zdá se, že rozhovor matky s kantorkou měl pro něj v rodině následky, které ostatně sám schvaloval, už

tenkrát ve školních škamnách byl stoupencem „zdravých autoritativních zásad“.

Nesnášel moře… Na tom není nic divného, myslela si Luisa, fobiím, obsesím a mániím nahání strach veliká mořská volnost, která rozpustí a spláchne noční můry. Vězeň vybírá miskou vodu natékající mu do cely, ví, že se ta mocná vlna přihnala, aby odplavila jeho mříže, ale bojí se nezměrných mořských vod, věčně rozbouřeného oceánu, jímž je svět. Chytá se mříží, žábry svobody zakrněly, jestli se nechá strhnout proudem, utopí se. A tak vězeň staví proti strašlivému osvoboditeli barikády – hráze z papíru, poznámek, předmětů, kusů zdí, koster, ze smetí. Ucpat všechny škvíry, jimiž by mohla vstoupit velká svoboda, moře a vítr a oceánské Řvoucí čtyřicítky, příliš silné pro ubohé zplesnivělé plíce. A přitom jako kluk si tolik přát mít loďku… Kdoví, třeba taky trpěl bolestmi hlavy jako moje matka, říkala si Luisa, když listovala jeho papíry. Matka velmi milovala moře, a když ho už nemilovala, když ho už nemohla milovat, po tom, co se stalo, po tom zdrcujícím zjištění, začala trpět bolestmi hlavy. Pamatuju si, jak ji vždycky přepadly znenadání, jako kdyby jí spánky sevřeli do svěráku, malý něžný králíček k smrti vyděšený v zubech kuny.

Do moře, i do toho hlubokého a černého – vlastně modročerného, i nejkouzelnější ženské vlasy jsou tak černé, že vypadají modré, jako ty vaše, paní doktorko, takové se u nás vidí málokdy –, do moře, jak jsem říkal, se dá sestoupit jen v železných stěnách ponorky, které znemožní přístup velkým temným vodám. V moři je člověku dobře jedině tehdy, když v moři není, pod vodou, ale ne ve vodě, třeba v břiše obrovité ryby, jako Jonáš nebo Pinocchio. Aspoň dokud se rybě nezasekne udice do tlamy a ponorka nevybuchne zasažená torpédem. Velryba rozsekaná

na kusy je kořist, i se vším, co má v břiše, pro hejna malých i větších rybek, které se na ni vrhnou a obklopí ji v třpytivém roji.

13.

(Uprostřed haly na zadní stěně displej s jeho portrétem, zatímco čísi hlas v určitých intervalech opakuje: „Starší ponorky – nákup, prodej.“)

U-Boot 20 císařského a královského válečného námořnictva, první světová válka (zřejmě se mu buď podařilo ponorku zakoupit, nebo mu ji někdo daroval, rozhodně je staršího data, jak naznačuje trhlina na boku), zasažená v nepříliš hlubokých benátských vodách, nedaleko gradské laguny.

Dlouhá, elegantní opancéřovaná piroga. Dva dieselové motory a dva elektromotory, dělo 88 milimetrů, kulomet 14 milimetrů a vpředu dva torpédomety. Zařízení na smrt bývá často dlouhé, štíhlé, špičaté. Kopí, meče, bodáky, hlavně pušek a děl – kulaté, ano, ale protáhlé –, rakety. Bomby, pravda, mají sklon být břichaté. Jako smrt, která vůbec není vyzáblá, je obtloustlá, a není na tom nic divného, když je tak nenasytná. Torpédo má možná ideální tvar, je rovné a kulaté zároveň.

Trhlina na boku, vorvaň chycený do mohutných klepet obrovského kraba z hlubin. Je příjemné potápět se v ponorce. Jak název naznačuje, musí se umět ponořit a plavit se *i* v hlubinách, ale především pluje vynořená, kdežto ponorka ve vyspělejším stadiu – potom co skončil věk vývoje druhů, přišel na řadu vývoj strojů – je uzpůsobená především k tomu, aby se plavila v hloubce.

Spustí se video, sestupujeme do akvária, z břicha ponorky působí vody, do nichž klesáme, klidně – až na torpéda a miny, ale takový je život, věčně samé překvapení. Občas i nemilé. Klesáme. Tam venku, ve vodě – jak zažil námořní poručík Ivo Saganić přidělený na U-boot 20 *Kaiser Joseph*, když se potápěl ve skafandru – barvy slábnou do čím dál tenčích proužků, modrá ustupuje fialové. Škoda že armádní ponorky nemají okénka. Měkké medúzy se nejistě vznášejí před průsvitným hledím skafandru, oko vidí a nevidí, mušky, které jsou jen přelud, pruhují oční čočku ošálenou kazem na sklivci. Oko vidí, co mu mozek nařídí, že má vidět, i když to tam není. Spousta lidí viděla krakena, obřího hlavonožce z hlubin, který neexistuje. Klesáme, různobarevné paprsky světla zvolna pohasínají, nejdřív červené, pak oranžové, žluté, zelené, naposledy fialové a ultrafialové. V desetimetrové hloubce je už večer.

Klesáme do čím dál temnější krypty katedrály, klenba nad hlavami je stále blankytně modrá, chrámové okno brázděné mihotavým, stále slabším a matnějším světlem. Čas se tam dole zpomaluje, zhušťuje. Minuty spánku, celé roky. Kolik času jsme prospali, kolik času se nám zdálo, že spíme? V té modři, do níž se noříme a která brzy přestane být modrá, jako by se všechno odvíjelo s pradávnou pomalostí. Rybář Urašima – Ivo si dobře pamatuje na tu knížku, kterou dostal od Mikuláše, na německé vydání pohádek, na obálku s názvem nadepsaným černě švabachem na bílých hřebenech vln z ilustrace – skočí z loďky do náruče mořské princezny, srdce klesá ke dnu. Bezčasí ve chvílích štěstí a smrti. Odysseus si neuvědomuje, že v jeskyni s Kalypsó strávil sedm let, Urašima si neuvědomuje, že v náručí bohyně moře uplynulo čtyři sta let. Kdo by to počítal? Roky jsou tvořeny dny, a aby byl den, musí slunce vyjít a zapadnout, jenže ve velikém prvotním

mračnu nebylo slunce, které by mohlo vycházet a zapadat, ani země, která by mohla kolem něho obíhat, a když v polibku není žádné včera ani žádné zítra, přestanou dny existovat a nelze je spočítat. Já, námořní poručík, jsem sestoupil dolů, abych bojoval, ale tady dole se nedá myslet na válku, na to, jak se řítí závratnou rychlostí, na vypálené torpédo, které prudce proletí mořem, tou hradbou času.

Ponorce zasažené v benátských vodách se podařilo pomalu šikmo vyplout nad hladinu a dosednout na písečnou mělčinu, jedna rakouská korveta naložila posádku i se čtyřmi mrtvými po zásahu torpédem a vrátila se do Puly. Námořní poručík Ivo Saganić má větší štěstí než jeho druhové, protože na rozdíl od ostatních námořníků a důstojníků pocházejících ze vzdálenějších vesnic a městeček bydlí v Promontore hned u moře, u toho moře, z něhož se vynořil a vrátil, a kde ho čeká jeho žena Mila s dlouhými vlasy jako Siréna. Urašimovi se zasteskne po domově, po otci, matce, sourozencích, a požádá bohyni moře, aby ho nechala jít, že se brzy vrátí. Námořnímu poručíkovi Ivu Saganićovi je líto těch čtyř mrtvých i ponorky, kterou už považoval za svou bárku, možná víc než tu, co na něj čeká ukotvená skoro před domem, ale je rád, že se vrátil, třebaže jen nakrátko. Když bohové dají znamení, člověk se bez řečí vydá na cestu, nebo se vrátí. Zatímco ponorka stoupá vzhůru – pomalu, mimo jiné i proto, že pluje šikmo, úhel, který svírá dráha vynořování s vodorovnou linií, je velmi ostrý –, myslí na vzdalující se a mizející mořské hlubiny, na rostliny a ryby, mezi nimiž právě proplouvají, na dušené *sguazeto*, které ho čeká doma nebo v hostinci Na Sekané, kam to možná s Milou zajdou oslavit.

Po pravdě řečeno doufá, že bude moct jít rovnou domů, ale možná budou chtít jeho druhové chvilku popíjet, a on, jeden z mála ženáčů, se nebude vyvyšovat, aby nevypadal

jako Simandl, jak říkají Němci – je Rakušan a cítí se jím být jako všichni, poddaný císaře, ale Němec, to tedy ne, je přece Ital z Istrie –, a znamená to být pod pantoflem, takže nejspíš skončí v hospodě Na Sekané, kde bílé mládence porazí a červené dorazí, ale on se rychle vytratí. Beztak bude muset brzy zpátky na moře, vlastně pod moře. Urašima se zanedlouho znovu připojí ke své bohyni na mořském dně. Ta mu nic neřekla, když odcházel, jen mu dala malou skříňku s varováním, ať ji nikdy neotevírá.

Existuje mnoho způsobů, jak čekat na manžela, který už dlouho žije – nebo je možná mrtvý – na dně moře, a když námořní poručík Ivo Saganić uviděl, že jeho žena, jeho krásná Mila, krásnější než přenádherná bohyně moře, na něj nečeká sama, ani ne jen s jejich malým synem Tonkem, připadalo mu, že už nepoznává domov, bárku pohupující se na klidném moři před domem, dvůr a schody vedoucí nahoru ke dveřím, kde Mila stála vzpřímeně a mlčky, vzdálenější než když byl na mořském dně, těch pár kroků a pár metrů mezi nimi byly jako roky, jako desítky let. Když se Urašima vrátil do vesnice, nic tam nenašel, jen hory. Už tam nestojí jejich dům ani žádný z domů, které znal, nikdo si nevzpomíná na rodinu, jež nosila jeho jméno, dokonce i na hřbitově jsou jiné hroby, ani jména lety už skoro nečitelná mu nic neříkají. Uplynulo čtyři sta let, jak slyší, od doby, kdy tajfun rozmetal vesnici, která v tom místě stávala, a tak zajde na opuštěný mořský břeh, otevře skříňku – třeba je uvnitř zpráva od bohyně, jež mu všechno vysvětlí, nějaké kouzlo, které ho ochrání –, ale je tam jen prach a vítr ho okamžitě rozfouká. Dívá se na sebe v klidných jasných vlnách pod nohama, a ty mu ukazují tvář zbrázděnou vráskami jako staré náhrobní kameny a dlouhé vlasy bílé jako padlý sníh.

Urašimovi se podlomí kolena a padne na pláž, kdežto námořní poručík Saganić dlouze hledí do tváře Mily ve dveřích,

pak se otočí a jde na břeh, aby se dlouze zahleděl na moře, potom se vydá po silnici vedoucí do Medulinu a prý ho už nikdy nikdo nespatřil. V záznamech c. a k. válečného námořnictva o tom jistě něco bylo už proto, že o pár dní později byla posádka ponorky U 20 povolána vydat se znovu na moře na jiném plavidle, ale za mohutných otřesů, které Rakousko zažilo na konci války, se záznamy ztratily.

14.

A co všechny ty poznámky ohledně moruší v sešitě č. 36? Moruše černá, píše, *Morus nigra L.* Vynikající obranný prostředek, stejně jako moruše bílá, schopný potírat choroby dýchací soustavy (kašel, bronchitidu, astma, nachlazení, bolesti v krku). Přináší úlevu při horečkách. Je hlístopudný. Má pročišťující a tišící účinky, zbavuje nespavosti a bolestí hlavy, je baktericidní; pomáhá při slabosti, kachexii, hyperglykemii, hypertenzi, otocích, vodnatelnosti, aftách, poraněních, hadím uštknutí a hmyzím štípnutí, mykózách, ulceracích dutiny ústní, žaludečních vředech, depresích. Má utišující, diaforetické, hypoglykemické vlastnosti. Obohacuje krev, léčí neurastenii, vysoký tlak, cukrovku, závratě, šelesty v uších, anemii a artritidu. Městská rada ve Vicenze 30. listopadu 1478 trestá ztrátou oka toho, kdo by ukradl sazenici morušovníku. Nepravý plod morušovníku se nazývá souplodí: exokarp tenký, endokarp kornatý, mezokarp dužnatý a šťavnatý.

Morušovník je jednodomý strom, to znamená, že na jednom exempláři se vyskytují květy obojího pohlaví. Jeho

plody – souplodí – jsou srostlé… Každý plod je nepravý, je to životní lež. Dva se tváří, že jsou jeden, a vznikne tak jeden nepravý. Angažují do toho i pestíky a tyčinky, ať zinscenují *Tristana a Isoldu* jako varietní představení. Nepravý plod, nepraví rodiče, nepravá láska, kamuflovaná válka. Válka dvou pohlaví. Kdyby bylo jen jedno – jen jedno pohlaví, jeden muž, *homo* a ne *vir* –, smůla že v některých jazycích neexistuje střední rod. Prostě věc středního rodu, nikdo, proti komu je třeba bojovat… V němčině střední rod existuje. Němci jsou velký národ. I tehdy, když přehánějí. Vystavit v Muzeu afrodiziaka. Když penis pronikne poprvé do pochvy, a ani to nemusí být poprvé, prolije krev.

Z morušovníku padají moruše. Padají, rozplesknou se na zemi a potřísní ji tmavými krvavými skvrnami. Padají z vysokého rozložitého, úctyhodného morušovníku uprostřed návsi v Crnu Selu, vesnici – občas domýšlivě nazývané město – šplhající se šikmo po úbočí Velebitu a hledící na Jadran, kdysi brázděný uskoky. Je to jen pár domků (jeden z nich, stará budova v habsburském erárním stylu, nepostrádá ošumělou vznešenost), přimknutých ke srázném svahu nad hlučícím, zpěněným mořem, od nichž vycházejí spíš cesty z udusané hlíny než opravdové ulice. Studna, svěžest vody uprostřed žhavého léta na oslnivě bílých útesech dalmatského pobřeží. Jednou nás vzal otec, píše, do Dalmácie, ještě před válkou – miloval ty bílé skály, já zas moruše, které se mi rozpouštěly v puse, lepkavě stékaly po bradě a zamazaly mi košili. Matka… nevím, co měla ráda matka. Hubovala mě, když jsem se ušpinil. Ty fialové skvrny se špatně perou, nevinná krev plodů, zvířat, žen za jejich nečistých dní se těžko odstraňuje. Pouze krev bratra prolitá bratrem hned vybledne, stačí vrstva bělidla a je pryč, stejně jako tomu bude později na zdech v Risieře a okolí.

Nepočetní obyvatelé Crna Sela mají příjmení Di Giovanni, jejich dědeček byl možná Ivančić, etymologie krve – krev předků, k nimž se hlásíme, bratrů, kteří vyrůstali a viděli společné a bývalé přátele rvát se mezi sebou za křiku *Mare Nostrum* nebo *Jadransko More*, a tak se rozhodli, jeden proti druhému, být buď Slovany, nebo Italy, a prolévali krev, aby si z žil vypustili tu, která jim připadala nevhodná a parchantská, zašlapali své šťastné a pestré dětství jako hrozny v kádích, semleli ho jako olivy pod žernovem. Ruce potřísněné krví ze šťavnatých moruší a z ran vlastních nebo cizích, v danou chvíli to nebývá úplně jasné, v žhavém dechu léta nebo boje, v tom není velký rozdíl. Mořská úžina spíš zeleno-červeno-bílá než bílo-červeno-modrá, nebo naopak, kvůli tomu se prolévá spousta krve, Černé košile vypalují vesnice, jeskyně na Krasu ukrývají mrtvá těla.

Lisovat červené a modré hrozny. Není káď jako káď a lis jako lis. Je lis domácí, který vylisuje pár demižonů, a pak jsou lisy ve velkých zemědělských podnicích, kde jich mají desítky, stovky, a ovládají je lidé, kteří je ani nevidí, jen stisknou knoflík, ten je uvede do chodu, a už se vzdouvají narudlé rozvodněné řeky. Člověk je krasová jeskyně, propadlina. Podzemní říčka pění, stoupá, chrlí víno, bere pijáka pod krkem a hned se nepozná, co je víno a co krev. V Crnu Selu bylo vinobraní skromné v porovnání s káděmi a lisy na zpracování ve velkém, jaké se provádělo v Risieře. Ta byla ale taky jen skromnou pobočkou velkopodniku Adolf Hitler & spol., který zkrachoval a šel do dražby, ještě než se z něho stihla stát firma Adolf Hitler & dědicové.

Starý morušovník je samý suk a hrbolek, nespočetné roky ho poznamenaly výčnělky a boulemi. Vyzývavé, šťavnaté moruše, četnější než ruce obyvatel, které je mají otrhat, padají z toho dřevitého dědictví do hlíny, bláta a občas do louže

a vytvářejí hustou purpurovou matolinu, rakovinnou menstruaci dějin.

Lidé a říše padají, moruše plné šťávy padají taky, z větví na hlavy návštěvníků. Ta temně rudá potřísní a zamaže všechno. Zničená oblečení, uskakující turisti. Když padají bomby, jsou lidé vyděšení a rudé je všude spousta. Nejsou odporní ti bourci, co požírají listy morušovníku, a ten jenom stojí a nechá se napadat a sežrat? Sežrat, aby někteří měli hedvábí, krásné, lehounce vzdušné hedvábí hladící ruku, jež se ho dotýká, průsvitné hedvábí na ramenou nebo na tváři, hedvábí na šňůrku, s níž sultán škrtil ty, kteří upadli v nemilost. Ať vyjdeme, od čeho chceme, uzavíral, skončíme vždycky u zbraní.

15.

Mezi asagáji a houfnicemi je šest beden obsahujících dvacet tisíc knih na téma války. Z toho čtyři sta dvacet osm knih z Deutsche Bücherei Triest a z Hitler-Jugend Bibliothek, pravděpodobně pocházejících z Italsko-německého spolku, dříve Italsko-německého kulturního spolku (koncem války se zřejmě už kultura nepociťovala jako něco potřebného), a ještě předchozího *Kulturvereinu* Friedricha Schillera, ale to bylo v dobách, kdy Němci v Terstu, a nejenom v Terstu, patřili mezi slušné lidi, možná ty nejslušnější. Nicméně knihy jsou knihy, i když jsou hloupé. Pořád to jsou dobré zbraně a nejen díky své váze a ostrým hřbetům, jimiž se dá rozbít hlava. Knihy je třeba ctít a chránit. I ty, které se nám nelíbí.

Je to pravda, ty knihy se mi v prvních květnových dnech roku 1945 podařilo zachránit navzdory všemu – během bojů mezi Němci, Jugoslávci, fašisty, italskými partyzány demokratickými i komunistickými, členy občanských gard s trochu fašistickými a trochu odbojářskými sklony –, když jsem uhýbal zbloudilým střelám, které pálili všichni po všech, a procházel jsem jak mezi jugoslávskými stanovišti, tak i německými a vyjednával s jedněmi i s druhými, působil jsem jako tlumočník, ale občas i jako spojka, doručovatel návrhů a protinávrhů na kapitulaci, k nimž jsem často, potom co jsem se proplížil podél zdí, aby mě nezasáhla kulka, dodával i něco ze sebe anebo vypouštěl pasáže, které mohly ještě víc vydráždit. Ano, vážení, byl jsem mírovým zplnomocněncem. To já je přesvědčil, je to, jako kdybych po nekonečném a vyčerpávajícím dohadování, především sám se sebou, oficiálně vyhlásil mír. Věděl jsem, že zastupuju všechny, a tak jsem všem naslouchal, zvlášť sám sobě. Hlava se v určitých chvílích všeobecného zmatku často stává náměstím plným lidí a rozruchu.

Mezi těmi knihami byla i sexuální knihovnička, o nic méně válečná – *make love, not war* – ne, nemilujte se, protože láska je válka. Tyto knihy, podle jedné jeho poznámky, měly být pochopitelně zařazeny do sálu knihovny Muzea, kde by jako ponurá výhružka vévodily glóbusu pod sebou, vloženému do úst obrovské kudlanky nábožné z lepenky – hlava samce drcená a požíraná po krátkém koitu, svět rozcupovaný erótem, Amazonky, Camilla, panna ve zbroji, Tamiris, královna Skýtie, která ponoří hlavu perského krále do krve, kurvička, která tě vysaje a zanechá prázdného se splasklým prezervativem, i různé světice jako vraždící Jana z Arcu, dobře jí tak, že ji upálili, ta hloupá holka si kdovíproč myslela, že musí milovat Francouze víc než Angličany

nebo koho vlastně. Ozubená rodidla, která dávají život a smrt Čamakokům v Paraguayi, jak věčně vykládal po malostranských hospodách Čerwuiš z kmene Čamakoko, převezený do Prahy v dobách Kafky. Na policích – existuje fotografie, trochu rozmazaná, ale čitelná – byly vystaveny ilustrace různých zvířat, tančících nebo bojujících za účelem páření, desky plné přišpendlených motýlů nebo mravenců bojovníků, hmyzu, který k člověku pronikne a bodne ho.

V dalších krabicích je veškerá dokumentace – akta ze soudních řízení, závěry advokátů, fotokopie rozsudků – z letitého nelítostného sporu mezi jeho dvěma bratranci kvůli dědictví bytu v Gorici.

„Občanské právo, bitevní pole těch nejlítější bojů." Trestní právo je ve srovnání s tím legrace. Ano, jistě, vraždy, zločiny, ale aspoň z vášně – z lásky, žárlivosti, pomsty. Kdežto v občanském právu jen děti obírají rodiče, bratr nechá umřít bratra hlady pro mizernou skývu chleba, manželé zbavují jeden druhého svéprávnosti a posílají se do blázince kvůli třípokojovému bytu, příbuzní se nenávidí a rvou jako ti moji dva bratranci. Viz Balzac *Plukovník Chabert*. Ještě horší je to, když jde o závěť, zaslouženou nebo nezaslouženou pozůstalost po básníkovi, o nějž se vedou spory, každý z možných dědiců se chlubí, že jedině on je jeho pravým dědicem, především duchovním, pravým interpretem. A tak dlouho se tahají o posmrtné písemnosti básníka, až je roztrhají. Manžel nebo manželka a příbuzní se dožadují svého zákonného vlastnictví, přítel nebo přítelkyně a milenec či milenka staví proti rétorice legitimity rétoriku tajných vášní a intimních svědectví, vdovec a vdova se hádají s dávnými soky, z žen se zčistajasna stávají věštkyně, střežící jeho výroky a historky, jako by to byly pasáže z evangelia, a muži se vydávají za vykladače jeho textů, s definitivní platností stanovují jejich

údajnou pravdu, nadace a úřady se ho domáhají ve jménu veřejného prospěchu a celospolečenského vzdělání.

Ostatky básníků, pokračoval, nepěkně páchnou, jako upocené bankovky jdoucí z ruky do ruky, které uchopilo, drželo a mnulo příliš mnoho rukou. Lačnost ducha bývá zběsilejší a agresivnější než lačnost těla a po penězích. Ne že by zvířata byla lepší, podle toho, co se o nich říká. Ale aspoň nemají advokáty, soudce, dodatky k závěti, nevymýšlejí si formální vady ani nepronášejí šlechetně jímavé sentimentální žvásty a především netvrdí, když se na sebe sápou nebo si navzájem kradou, že jednají oprávněně.

16.

Sál č. 5 (se sálem č. 4 ještě uvidíme, záleží na tom, jestli se podaří získat dva džípy, německý a americký) – AB 41, obrněný vůz italské armády za druhé světové války, který používal i Wehrmacht především na Balkáně a v severní Itálii. Byl vybaven dvacetimilimetrovým kanonem Breda a osmimilimetrovým koaxiálním kulometem nasměrovaným ve věži a dalším osmimilimetrovým kulometem namířeným dozadu. Pohon na čtyři kola, což bylo občas příčinou různých obtíží. Náhradní kola byla upevněna z boku a mohla se volně točit, aby pomáhala vozu při jízdě nerovným terénem a umožňovala mu překonávat i vysoké překážky. Vůz může být vybaven koly způsobilými k jízdě po traťových kolejích, v některých případech i štíty na odstraňování předmětů z kolejí. Šest rychlostí na jízdu vpřed a čtyři na zpětný chod, jedno místo pro řidiče vpředu a jedno

vzadu, takže dva členové posádky musí umět řídit. Váha 7,510 tun, délka 5,21 metru, šířka 1,93 metru, výška 2,48 metru. Posádku tvoří čtyři osoby (dva řidiči, jeden dělostřelec, jeden velitel). Motor Fiat, šestiválcový, benzinový; rychlost 78 kilometrů v hodině, dojezd 400 kilometrů. Byl používán především jednotkami bojujícími s partyzány v Jugoslávii.

Vlevo dole stojí na postranním kole obrněného vozu fotografie hořícího domu a lidí, kteří tomu přihlížejí spíš užasle než zoufale.

V San Pietro del Carso udělali Němci spolu s několika italskými četami zátah na spoustu Slovanů, členů Osvobozenecké fronty, já jim tlumočil a orazítkoval jsem spoustu průkazů dokládajících, že to jsou hodní Slované, kteří se o politiku nezajímají, a tak mi dost lidí bylo vděčných, že z toho vyvázli. Za to jsem od nich dostal pár polních lahví, nějaké vojenské opasky a dokonce několik krabiček s náboji a „šťouchadel na brambory“, německých ručních granátů vzor 24, jichž se titovci zmocnili. Partyzáni zastavili vlak a osvobodili deportované, kteří utekli do lesů. Udělal jsem si náčrtek vlaku i té léčky. Jen tak pro sebe a ne pro plukovníka, není pravda, že jsem to nakreslil pro něj, aby mohl přijít na to, kde mohli mít partyzáni úkryty. Taky že na nic nepřišel. Když přijeli Němci, lidi utíkali oblečení do toho nejlepšího, co měli, aby zachránili šaty, jeden měl na sobě tři saka, z toho jedno sváteční.

Němci podpalovali domy, vlastně jen jeden a ne několik, jak se říkalo později. Uvnitř byl jen stařík a jeho žena, taky tak stará jako on, ostatní stáli opodál, vyděšení, mířil na ně kanon obrněného vozu. Dívali se, jak dům hoří, a plakali. Při pohledu na ty dva starce plakali dokonce i italští vojáci, víc než nad dvěma ženami, které o pár týdnů dřív zabili *squadristi* z Terstu. Když v Kočevje zastřelili několik mužů z Tomšičova oddílu, které dopadli na udání, taky jsem si

všechno poznamenal a posbíral jsem, co se dalo. Každý podle svého povolání, oni zabíjeli, já sbíral a uspořádával vojenské opasky a holínky z mrtvol. Miluju pořádek, tedy mír. I květiny mám radši bezpohlavní, a ještě raději usušené. Moje žena to pochopila hned, nebo tedy dost brzy, je štěstí, když člověk najde ženu, která má pochopení. (Ze zápisníku č. 26)

17.

Každý nakonec najde ženu, která má pochopení, řekla si Luisa, zavřela bránu – bylo pozdě, už tu nikdo nebyl – a šla domů. Naopak je to těžké. Například ona, protože má pochopení... Byla unavená, ty papíry ji vyčerpávaly. Kompulzivní třeštění, z něhož občas problesklo něco, co jí unikalo. Všechny ty neuspořádané, množící se papíry – pijáky, jako ve škole, které vysuší inkoustové kaňky i srdce. Z papíru dostane člověk žízeň, orosí se nakyslým potem. Cítila se jako omámená a sílil v ní jakýsi nepostižitelný nepříjemný pocit, něco jako migréna.

Ano, chápala čím dál líp, že ten člověk musel nesnášet moře, když ho tak pohlcoval papír, když sestupoval do nitra sloje s kluzkými stěnami, kouty a kumbály, kde se shlukují úporné fobie a obsese, pozůstatky po utkvělých myšlenkách. V moři se všechno rozpíjí, papír se zmatenými výplody fantazie se svine v loďku, která zmizí na obzoru v pěně vln. Když pak po hodinách strávených nad lejstry vycházela z kanceláře, stránky se na ni lepily jako propocené prádlo.

Moře – zapomnění, svléknout se, milovat se, ztratit se. Jeho si nedokázala představit bez šatů, nahého, natož kolébaného

vlnami. A ona? ptala se sama sebe, když se odstrojila a vlezla do postele. Třebaže pod přikrývkou byla jako obvykle téměř nahá, jen v lehounké noční košili, necítila se osvobozená od šatstva, jako když se svlékla na pláži nebo na skalách v Barcole. Nahota je způsob bytí a ženy, i když se po nich žádostivě chce, aby se svlékly, navádějí se k tomu, téměř nutí, stejně nemůžou být opravdu nahé, nikdy nejsou jen samy sebou. Právě to znamená být žena mající pochopení – chápat, jaké šaty obléct, aby uspokojila potřeby muže, chápat, jakou ji muž chce mít, být taková a už se nikdy nezměnit, zapomenout, jaká si kdysi sama přála být. A pomáhat jiným ženám, aby na to taky zapomněly. Pokud je matkou, pak především své dceři, svým dcerám.

Così fan tutte – tak to dělají všechny. Nebo aspoň kdysi dělávaly. Možná že ne úplně všechny. Luisa mívala občas dojem, že by ji matka měla nejradši pořád v plenkách, skoro jako by ji chtěla chránit neznámo před čím. Třeba před tím, aby se z ní stala žena mající pochopení. Po matce se nejspíš chtělo, aby pochopila příliš mnoho strašlivých věcí – raději je nechápat, ani se o to nepokoušet, uzavřít se do své ulity, zůstat v plenkách, nedovolit, aby někdo pod ně zasunul ruku a dotkl se srdce. Někdy plenky škrtí, až to bolí. Kdoví co škrtilo ji, když přicházela migréna.

LUISIN PŘÍBĚH I

Láska a migréna… To první se u matky těžko rozpoznalo, jak byla uzavřená a plachá. Migréna se samozřejmě dala poznat snáz. Vrhla se na matčinu tvář a pevně ji sevřela jako kořist, kůži na čele jí stahovala dozadu. Často.

Například tehdy, když na ni Luisa s dětskou dotěrností naléhala, aby jí vyprávěla o babičce Deborah, která – jak slyšela – riskovala život, aby ji někde ukryla. Bylo to v posledním roce války, kdy nacisti ovládající Terst řádili čím dál zběsileji po městě kdysi tak oddaném Habsburkům a zároveň tak italském, nyní označovaném jako Adriatisches Küstenland. Pověděl jí o tom strýc Giorgio – přesněji řečeno prastrýc –, když byli jednou sami a on jí se směsicí zvláštních rozpaků a zároveň viditelné zatrpklé vůle začal vyprávět, jak babička Deborah – dědeček Daniele zemřel o mnoho let dřív, ještě před rasovými zákony – prošla s dcerou (Saře bylo tehdy čtrnáct) přes německé linie, dokonce se opovážlivě zeptala, jestli se můžou schovat před deštěm na ubikacích pro vojáky Wehrmachtu, kteří hlídali silnici, a jak se jí takhle podařilo dostat až do Salvore na istrijském výběžku. Vyprávěl o rodině, která je přijala a dívenku ukryla, byla to rodina staré Anny, co u nich doma sloužila – to ona, jenom ona tě dokázala nakrmit a uspat, když jsi byla malá, řekla babička Deborah Saře. Matkou se člověk rodí, dodala, jako se rodí básníkem. Babička tvou matku zachránila, řekl strýc Giorgio, takže i ty jí vděčíš za život, nezapomeň na to. Ne, zopakoval se zvláštní bolestiplnou umíněností, na to nezapomeň.

V domě staré Anny uprostřed luk a lesů na břehu moře nedaleko Salvore, na opačné straně Terstského zálivu, se Sara – které řekli, že se teď nejmenuje Sara, nýbrž Laura – rozplakala, když matka odešla. Odešla navždy, to však Sara tenkrát nemohla vědět. Ale potom jsem byla šťastná. To jí uklouzlo, vzpomínala si Luisa, až mnohem později, po letech. Bylo to jedinkrát, kdy o tom mluvily, a brzy se zarazila, tvář se jí po té větičce stáhla a pohasla, kámen zrůžovělý ve slunci, z něhož se paprsky stahují jako ještěrky. Byla šťastná, dokud byla tam, protože později, když se po válce

vrátila do Terstu, se z ní stal někdo jiný, kdo sice žil, ale s kým neměla téměř nic společného. Jak dlouho byla šťastná? Mezi tím mořem a nebem bylo těžké, nemožné měřit čas. Byl to pořád jeden den, jedna letní hodina. Ano, šťastná. V šťastné nevědomosti.

Nevědomosti o čem? Nejenom o válce – jak pochopí později, nejenom o smrti ve vzduchu, o krutém sevření světa do kleští. Sytě modré moře jako oslňující světlo. Když se odráží v poledním žáru, jeho jas oslepuje, je jako tma, v níž není nic vidět, jako v noci. Tři apoštolové následují Ježíše na horu – stará Anna sloužila spoustu let v židovské rodině, ale proto ještě neodložila svou katolickou a selskou víru, nezničitelnou, hluboko zapuštěnou jako sukovitý kořen, a každou neděli, pokud bomby a rány z děl nebyly příliš blízko, vodila Saru, vlastně Lauru, na mši, pomodlit se a vyslechnout kázání a předčítání – tři apoštolové jdou na horu s Ježíšem, který září jako slunce, jako svítivý obláček tak bělostně třpytivý, že sami skoro nevidí. Ani Sara v blyskotu moře nic nevidí. Nevidí věci, nevidí smrt, která v tom jiskření uzrává jako měkký krvavý fík. Na okamžik – na nesmírně dlouhý okamžik – je v té záři všechno dokonalé a šťastné. Dívenka běhá po pláži, sama nebo s jinými dětmi, vyplašení racci vzlétají z vody a mizí v tom světle, v němž se všechno vytrácí, vlny se bíle tříští o skály a je vidět jen bělost jejich pěny – velký šťastný úsměv všeho, i ryby, která sebou škube, když ji jiná, větší ryba trhá na cucky.

O kus dál, za světlem a vodou slitými v jedno chvění, a nad nimi, se bojuje, střílí, zabíjí. Umírá se, ve městě na opačné straně zálivu spalují lidi. Člověk je sám uprostřed nezměrného strachu, jako dítě v noci za blesků a hromobití, ale na moři se o ničem takovém neví, není tu nic slyšet, neexistuje to. Je tu jen štěstí bosých nohou v pobřežní vodě, odliv, který

po sobě na písku zanechá běloskvoucí lastury, ty nádherné prázdné hroby. Pár krabíků běží pozpátku do moře, zbloudilý voják běží za svým plukem na útěku a v běhu je sražen. Krutě si pohrávat s krabem, rozšlápnout ho taky přináší pocit štěstí a zábavu. Sara uměla i otevírat živé ježovky a neporanit se přitom o bodliny, aby si vychutnala jejich šťavnatou dužinu, v ústech tak lahodnou, i když se k ní občas přimísila i kapka krve ze rtů, do nichž se zabodl skrytý osten.

Ne, to všechno neskončilo jen proto, že náhle přestala být dítětem, které neví, co je násilí ani co je život neboli smrt, když si pro ni po válce přijeli teta Nora a strýc Giorgio a odvezli ji zpátky do Terstu. Muselo tu být něco jiného, co prudkou migrénou pokaždé zbrázdilo matčinu tvář a vytesalo v ní ten zasmušilý ztracený výraz, kvůli němuž se stávala pro Luisu cizí. Ten tik, při kterém se jí kůže na čele svraští dozadu a rysy ve tváři se jí rozpadnou, jako když kámen rozčeří odraz tváře na hladině.

Teprve když skončila jiná nevědomost, vymazala se z matčina srdce velká sytá modř zátoky, v níž žila a kde si nedovedla představit, že na světě existují i jiné věci než ta modř, vůně soli a pinií, čiré štěstí. Když pro ni přijeli strýc s tetou – pár měsíců po válce, kdy se po nástupu Vojenské spojenecké správy v Terstu a po stažení jugoslávských vojsk situace ve městě, sice pořád napjatá a někdy i plná násilí, přece jenom aspoň částečně znormalizovala –, Sara pochopila, že už nikdy nebude šťastná. Vnímala to beze smutku, člověk uzná zákon, který mu sice může ublížit, ale který je třeba akceptovat, jako když umřel Ciuki, pes staré Anny, který přitom nezmizel a nebyl jenom tím, co z něho zbylo pod trávou na louce u úpatí zídky. Já odejdu, ale záliv a maják a útesy, které se vynořují jako mořská stvoření, jsou tady. *Jsou*, a navždy, takže je všechno v pořádku, třeba z toho zálivu